

การตรวจสอบภาพแผนที่กัลปนาวัดบนเกาะสathingพระ
ด้วยกระบวนการทางการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ศิลปะ¹
The Examination of Cartography of Temples on Sathing
Phra Island with Educational Process of Art History¹

เชน เพชรรัตน์^{2*}
Chen Pecharat^{2*}

¹ บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ เรื่อง “บทบาทและความสำคัญของเมืองสงขลาผ่านงานศิลปกรรมในพุทธศาสนา ช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25” หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

² นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพฯ 10170

¹ This article is a part of a Doctoral Philosophy entitled “The Examination of Cartography of Temples on Sathing Phra Island with Educational Process of Art History” Doctor of Philosophy Program in Art history, Graduate School, Silpakorn University.

² Student in Doctoral of Philosophy Program in Art history, Graduate School, Silpakorn University, Bangkok, 10170, Thailand.

* Corresponding author: E-mail address: Jate.art.history@gmail.com

(Received: January 16, 2020; Revised: June 1, 2020; Accepted: June 11, 2020)

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์การศึกษาเพื่อตรวจสอบความถูกต้องและความน่าเชื่อถือของภาพแผนที่กาลปนาบนเกาะสathingพระ ในฐานะที่เป็นเอกสารชั้นต้นเพื่อให้ทราบอายุสมัยการเขียน ฝีมือช่าง รูปแบบสำคัญของงานศิลปกรรมที่ปรากฏบนภาพแผนที่อันจะเป็นพื้นฐานนำไปสู่การเปรียบเทียบกับรูปแบบของงานศิลปกรรมสมัยอยุธยาบนเกาะสathingพระว่า มีความความสัมพันธ์ระหว่างกันมากน้อยเพียงใด ซึ่งผลจากการศึกษาพบว่า แผนที่ฉบับนี้มีความน่าเชื่อถือว่า เขียนขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 23 หรือตรงกับสมัยอยุธยาตอนปลายจริง อีกทั้งมีความเป็นไปได้สูงที่เขียนโดยช่างท้องถิ่น เนื่องจากเมื่อพิจารณาลักษณะของตัวอักษร สำนวนที่ใช้เขียนและรูปแบบของงานศิลปกรรมที่เขียนในภาพแผนที่กาลปนาแสดงให้เห็นว่า มีรูปแบบและระเบียบแบบแผนต่างออกไปจากลักษณะการเขียนของช่างในภาคกลาง ยิ่งไปกว่านั้น ช่างที่เขียนภาพแผนที่สามารถกำหนดตำแหน่งที่ตั้งของสถานที่ต่าง ๆ บนเกาะสathingพระได้อย่างชัดเจน (บริเวณคาบสมุทรสathingพระ) รวมไปถึงสามารถเขียนเค้าโครงสถาปัตยกรรมโดยเฉพาะเจดีย์ได้ใกล้เคียงกับรูปแบบเจดีย์องค์จริงในปัจจุบันได้หลายส่วน อย่างไรก็ตาม มีบางประเด็นที่ยังไม่อาจสรุปผลได้ชัดเจนเนื่องจากข้อจำกัดเรื่องหลักฐานที่มีไม่มากพอในปัจจุบันจึงทำได้เพียงเสนอเป็นแนวทางเพื่อการศึกษาเท่านั้น

คำสำคัญ: กาลปนาวัด เกาะสathingพระ เจดีย์

Abstract

This research article aimed to study the accuracy and reliability of Cartography of Temples on Sathing Phra Island as a primary document in order to understand age, skill level of artist, and important forms of fine arts that appear on the image which leads to comparison with the forms of the Ayutthaya art on Sathing Phra Island that how they were related. According to the study, it is believed that the map was actually written around the 18th century or late Ayutthaya period. By considering the painting technique, there was high possibility that the map was written and painted by a local artist since the map itself shows significant different writing forms and regulations from the artist in the central region. More importantly, the painter could distinctly identify locations of archaeological sites on Sathing Phra Island (Sathing Phra Peninsula area) as well as be able to draw the layout of traditional architecture, especially stupas and pagodas that appeared to be similar to the present one in many elements. However, there are some issues that are still unable to make a clear summary or conclusion due to insufficient evidence.

Keywords: Kalapana, Sathing Phra Island, Stupa

บทนำ

แผนที่ภาพกัลปนาวัดบนเกาะสทิงพระฉบับนี้ ต้นฉบับถูกจัดเก็บรักษาไว้ที่ห้องสมุดแห่งชาติ หอวชิรญาณ เจ้าหน้าที่จัดหมวดหมู่ไว้ให้อยู่ในหมู่ตำราภาพ ชื่อ “แผนที่เมืองนครศรีธรรมราช จ.ศ. 977 (พ.ศ. 2158)” ด้านหลังแผนที่มีข้อความเขียนเป็นตัวอักษรไทยสมัยอยุธยากล่าวถึงการกัลปนาวัดบนเกาะสทิงพระเป็นสำคัญ

ภาพแผนที่กัลปนาวัดบนเกาะสทิงพระสมัยอยุธยาถือเป็นภาพเขียนบนสมุดไทยในภาคใต้ที่เก่าแก่ที่สุดเท่าที่ค้นพบหลักฐานในปัจจุบัน มีความสำคัญในฐานะเป็นหลักฐานชั้นต้นที่แสดงถึงเนื้อหาของภาพเกี่ยวกับสภาพทางภูมิศาสตร์ ชื่อบ้านนามเมือง ศาสนสถาน เมืองโบราณอย่างละเอียด ซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการตรวจสอบกับตำแหน่งที่ตั้งของสถานที่ต่าง ๆ ในปัจจุบันได้ จากความสำคัญที่กล่าวมานั้น ทำให้นักวิชาการหลากหลายสาขายามศึกษาและอธิบายภาพแผนที่กัลปนาฉบับนี้อย่างกว้างขวาง ตัวอย่างสำคัญ ได้แก่ สุริวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ได้ศึกษาและลงความเห็นสำคัญว่า แผนที่ภาพแผนที่กัลปนา ซึ่งเดิมเคยเรียกว่า แผนที่เมืองนครศรีธรรมราช ควรเปลี่ยนเป็นภาพแผนที่กัลปนาเมืองพัทลุงเนื่องจากการศึกษาได้อ้างอิงตามข้อความในแผนที่ที่กล่าวว่า ภาพแผนที่ดังกล่าวอยู่ในเขตเมืองพัทลุงเดิมที่มีศูนย์กลางอยู่บริเวณชุมชนพะโคะ (ภาพแผนที่กัลปนาเทียบเคียงกับตำแหน่งปัจจุบันพบว่า อยู่ในเขตพื้นที่อำเภอพัทลุง จังหวัดนครศรีธรรมราช อำเภอกระเส็น อำเภอสทิงพระ อำเภอกระเส็นรุ้ง และอำเภอลังหนคร จังหวัดสงขลา) อีกทั้ง ยังกำหนดอายุจากตัวอักษรและสำนวนที่จารไว้ว่า ควรมีอายุในช่วงสมัยสมเด็จพระนารายณ์แห่งกรุงศรีอยุธยา [1] ธิดา สารยา ได้กล่าวถึงรูปลักษณะของแผนที่ฉบับนี้สรุปความได้ว่า แผนที่แสดงเรื่องราวด้วยภาพโดยตรง มีข้อความอธิบายประกอบเพื่อให้ทราบว่าเป็นภาพตอนใดหรือหมายถึงอะไร [2] ส่วนชาญณรงค์ เทียงธรรม เน้นศึกษาเปรียบเทียบภาพการแสดงออกของภาพแผนที่กับสถานที่ตั้งรวมถึงชื่อวัดในปัจจุบัน และให้รายละเอียดของ การแสดงออกว่ามีสิ่งใดที่วาดลงบนแผนที่ [3]

จะเห็นได้ว่า ตัวอย่างการศึกษาที่ผ่านมาให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ตรวจสอบด้านข้อความตัวอักษรหรืออธิบายรายละเอียดจากที่เห็นในแผนที่เท่านั้น ซึ่งโดยรวมแล้วเป็นวิธีของการศึกษาในด้านอักษรศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และภูมิศาสตร์เป็นหลัก ทว่า ยังไม่มีนักวิชาการศึกษาวิจัยในแง่ของระเบียบวิธีทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ โดยเฉพาะ เรื่องการตรวจสอบความถูกต้องของรูปแบบเจดีย์องค์จริงในปัจจุบันกับภาพลายเส้นเจดีย์ในแผนที่กัลปนา ดังนั้น การศึกษาในครั้งนี้ผู้ศึกษาจึงขอเสนอเพิ่มเติมเกี่ยวกับการทบทวนการวิเคราะห์ กำหนดอายุภาพแผนที่ ตรวจสอบด้านฝีมือช่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วิเคราะห์ตรวจสอบรูปแบบของเจดีย์องค์จริงเปรียบเทียบกับภาพลายเส้นในแผนที่ ซึ่งจะนำไปสู่การตอบคำถามเรื่องความน่าเชื่อถือในฐานะเป็นข้อมูลสำคัญสำหรับเทียบเคียงกับเจดีย์องค์จริงได้กระจ่างชัดมากยิ่งขึ้น

สาเหตุที่หยาบยึกการศึกษาแบบของเจดีย์เป็นสำคัญ เนื่องจากการตรวจสอบของผู้ศึกษาพบว่า ภาพวาดศิลปกรรมประเภทต่าง ๆ ที่ปรากฏบนภาพแผนที่กัลปนาวัดบนเกาะสทิงพระ ภาพเจดีย์เป็นศิลปกรรมประเภทเดียวที่มีแนวโน้มด้านรูปแบบใกล้เคียงกับเจดีย์องค์จริงในปัจจุบันบนพื้นที่เกาะสทิงพระมากที่สุด ขณะที่อาคารหลังคาคลุมนั้น ไม่พบหลักฐานสำหรับการเปรียบเทียบได้เนื่องจากสันนิษฐานว่า ส่วนใหญ่ทำจากเครื่องไม้จึงผุสลายไปตามกาลเวลา

วัตถุประสงค์การศึกษา

ตรวจสอบความถูกต้องและความน่าเชื่อถือของภาพแผนที่กลปนาวัดบนเกาะสทิงพระสมัยอยุธยาในฐานะที่เป็นเอกสารชั้นต้นในการอ้างอิงเพื่อให้ทราบอายุสมัยการเขียน ฝีมือช่าง รูปแบบสำคัญของงานศิลปกรรมที่ปรากฏบนภาพ แผนที่อันจะเป็นพื้นฐานนำไปสู่การเปรียบเทียบกับรูปแบบของงานศิลปกรรมสมัยอยุธยาบนเกาะสทิงพระว่า มีความความสัมพันธ์ระหว่างกันมากน้อยเพียงใด

ระเบียบการศึกษา

1. ทบทวนการศึกษาที่ผ่านมาเกี่ยวกับภาพแผนที่กลปนาวัดบนเกาะสทิงพระ
2. ค้นคว้าข้อมูลจากหลายแหล่ง ทั้งเอกสารวิชาการ แหล่งศิลปกรรมเพื่อตรวจสอบแนวคิดของนักวิชาการ ท่านต่าง ๆ ที่เคยศึกษาในอดีต
3. วิเคราะห์ข้อมูลและสังเคราะห์เพิ่มเติมเพื่อหาแนวคิดและเหตุผลในด้านต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือตรวจสอบความถูกต้องและความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบงานศิลปกรรมที่ปรากฏในภาพแผนที่กลปนากับศิลปกรรมที่ปรากฏจริงในปัจจุบัน
4. สรุปผลการศึกษา

ผลการศึกษา

กระบวนการศึกษาเกี่ยวกับภาพแผนที่กลปนาวัดบนเกาะสทิงพระส่วนใหญ่มักจะเน้นความสำคัญไปที่การศึกษาด้านอักษรศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์ ทว่า ยังไม่เคยปรากฏว่ามีการศึกษาด้านประวัติศาสตร์ศิลปะอย่างจริงจังมาก่อน ผู้ศึกษาจึงขอเสนอแนวทางการศึกษาตามระเบียบวิธีวิจัยตามหลักการของวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ ซึ่งผลที่ได้จากการศึกษาสามารถนำมาใช้เป็นข้อมูลสำหรับการตรวจสอบความถูกต้องทั้งในด้านอายุและความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบงานศิลปกรรมที่เขียนบนภาพแผนที่กลปนาวัดบนเกาะสทิงพระเปรียบเทียบกับรูปแบบของงานศิลปกรรม ที่ปรากฏจริงในปัจจุบัน โดยมีกระบวนการศึกษาดังต่อไปนี้

การตรวจสอบอายุ

แม้ว่าจะพบศักราชที่เขียนบนแผ่นกระดาษที่ใช้เขียนแผนที่ฉบับนี้ว่าแต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2158 ทว่าเป็นการเขียนไว้ในส่วนของเนื้อหาการกลปนาศึ่งอยู่อีกด้านหนึ่งของภาพแผนที่จึงทำให้เกิดข้อสงสัยว่าอาจไม่ใช่ศักราชที่เขียนภาพ ที่แท้จริงก็เป็นได้

สุริวงค์ พงศ์ไพบุลย์ ได้ตั้งข้อสังเกตว่า หลักฐานสำคัญที่ชี้ชัดได้ว่า เรื่องกลปนาศึ่งที่จารไว้ด้านหลังตำราแผนที่ภาพฉบับนี้มีข้อความไม่ต้องตรงกัน อีกทั้ง ยังเชื่อว่าเนื้อเรื่องกลปนาศึ่งที่มิได้เขียนขึ้นในคราวเดียวกัน ตัวอย่างข้อความที่ต่างกันและเป็นหลักฐานสำคัญคือ ชื่อภูเขาทั้ง 4 ที่กล่าวถึงในเรื่องกลปนาศึ่งมีชื่อเรียกต่างหากกับที่ปรากฏบนแผนที่ภาพ [1] โดยสามารถแสดงเป็นตารางได้ดังนี้

ตารางที่ 1 การเปรียบเทียบชื่อเรียกภูเขาในเรื่องกัลปนา กับภาพแผนที่กัลปนา

ข้อความในเรื่องกัลปนา	ข้อความในภาพแผนที่กัลปนา
เขาพิพัทธสิงห์ ³	เขาพะโคะ
เขาคุหา	เขาโคหาย
เขานั่งตุ๊กแก	เขาตุ๊กแก
เขาผี	เขาผี

นอกจากนี้ ผู้ศึกษาได้ตรวจสอบเอกสารบันทึกการกัลปนาฉบับอื่น ได้แก่ เรื่องกัลปนาวัดจังหวัดพัทลุง ฉบับหนังสือครั้งกรุงเก่า ว่าด้วยพระราชทานที่กัลปนาซึ่งสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงโปรดให้พิมพ์ไว้ในหนังสือเทศาภิบาล เล่ม 3 แผ่นที่ 14 มีข้อความที่บอกถึงการเปลี่ยนชื่อจากเขาพิพัทธสิงห์เป็นเขาพะโคะ ความว่า

“...อยู่มาจึงผแดงศรีทิมขอที่ ณ บน**เขาพิพัทธสิงห์**แก่พระ ณ ไสยมุยว่าจะตั้งพระไพหารและก่อรูปพระโคะ จึงพระ ณ ไสยมุยเจ้า ก็อนุโมทนา ให้แก่ผแดงศรีทิมนั้น จึงให้ก่อสร้างพระไพหารแต่นั้นมา จึงเรียก**เขาพระโคะ**” [4]

ดังนั้น จึงเชื่อได้ว่า ส่วนที่เป็นภาพแผนที่และส่วนที่เป็นเนื้อเรื่องการกัลปนานั้นไม่น่าจะเขียนขึ้นในคราวเดียวกัน

หลักฐานสำคัญอีกประการหนึ่งที่ศาสตราจารย์สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ ใช้เป็นข้อกำหนดอายุของภาพแผนที่ฉบับนี้ คือ การตรวจสอบเอกสารเกี่ยวกับการกัลปนาวัดในเขตลุ่มทะเลสาบสงขลา [1] ซึ่งเท่าที่ปรากฏหลักฐานในเอกสารโบราณสมัยอยุธยาอย่างน้อย 6 ครั้ง โดยผลการศึกษาได้สรุปผลจากตำแหน่งของ “ศาลาหลวง” ซึ่งปรากฏในภาพแผนที่กัลปนาสมัยอยุธยา ซึ่งศาลาหลวงแห่งนี้เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์หลังการปราบกบฏเมืองสงขลาใน พ.ศ. 2223 ตรงกับสมัยสมเด็จพระนารายณ์ [5] ดังปรากฏตัวอย่างข้อความในเรื่อง “ย่อเข้าตำราหมื่นตราพระธรรมวิลาสเอาไปวิวาทเป็นหัวเมือง” ความว่า

“...มีพระราชโองการตรัสสั่งแก่พระศรีภูริปัญญาราชเสนาบดีศรีสาส์น...ให้มีตราออกไปถึงออกญาราม...แลออกญารามก็ยกพลไปตามสลัด⁴ แล้วพากลับมา จึงก่อพระเจดีย์ ณ เกาะขามอันหนึ่ง ณ เกาะหนูอันหนึ่ง ณ บนจอมเขาแดง แลเรียงลงมาสุดหัวเขาแดง เป็น 3 อันเท่านั้น แลให้ทำบุญให้ทานฉลองพระเจดีย์ แลเลื่องลือเข้าถึงทั่วราชอาณาจักรผู้เป็นภริยาแห่งออกญารามนั้น ก็ยกทัพออกมาหวังจะทำบุญให้ทางและมาตั้ง ณ ศาลาหลวง จึงกระทำศาลาฉลอง...” [4]

ผลจากการทำสงครามปราบกบฏเมืองสงขลาทำให้อำนาจของอยุธยาที่ส่งผ่านมาทางเมืองพัทลุงสามารถควบคุมเมืองสงขลาได้อย่างเบ็ดเสร็จ ดังสะท้อนจากการเขียนภาพแผนที่กัลปนาครอบคลุมมาจนถึงตำแหน่งของเมืองสงขลา ในสมัยนั้น คือ เมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดงเลยไปจนถึงเกาะยอ รวมถึงเขาตังกวนซึ่งตั้งอยู่บนแหลมฝั่งปอยางซึ่งเป็น ฝั่งตรงข้าม (ภาพที่ 1)

³ ในเรื่องกัลปนาวัดจังหวัดพัทลุงฉบับหนังสือครั้งกรุงเก่า เรียก “เขาพิพัทธสิง , พิพัทธสิง” เข้าใจว่าสามคำนี้เป็นชื่อเดียวกันแต่การสะกดคำ ต่างออกไปเล็กน้อย [4]

⁴ คำว่า “สลัด” ในที่นี้น่าจะหมายถึงเจ้าเมืองสงขลา ซึ่งนักวิชาการโดยมากเชื่อว่าเจ้าเมืองสงขลาที่เป็นมุสลิมก่อนจะมาตั้งเมืองสงขลาฝั่ง หัวเขาแดงเคยเป็นโจรสลัดมาก่อน และจากการตรวจสอบเหตุการณ์ที่สามารถสามารถจับตัวสลัดกลับมาได้ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจนเพียงครั้งเดียวในเหตุการณ์ที่กรุงศรีอยุธยาสามารถตีเมืองสงขลาได้คือในสมัยสมเด็จพระนารายณ์

ดังนั้น มีความเป็นไปได้สูงที่แผนที่กลปนาลฉบับนี้จะเขียนขึ้นหลัง พ.ศ. 2223 ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์หลังจากได้เผาทำลายเมืองสงขลาอย่างราบคาบและควบคุมได้อย่างเบ็ดเสร็จแล้ว จากนั้นจึงทำการกำหนดขอบเขต พระราชอาณาจักรฝ่ายใต้ขึ้นมาใหม่

นอกจากการวิเคราะห์ตีความจากข้อความในเบื้องต้นแล้วยังสามารถตรวจสอบอายุแผนที่ฉบับนี้ได้จากลักษณะของตัวอักษรที่ใช้เขียนกำกับ โดยรูปแบบของตัวอักษรดังกล่าว สามารถเทียบเคียงได้กับ “อักษรไทยย่อ” ซึ่งเป็น ตัวอักษรไทยแบบโบราณ มีการประดิษฐ์ตกแต่งรูปอักษรให้สวยงาม มักเขียนรูปสระบางตัวให้ต่อเนื่องกับตัวอักษร นับเป็นตัวอักษรที่กำเนิดและนิยมในสมัยอยุธยา [6] ที่น่าพิจารณาเป็นพิเศษคือ ตัวอักษรในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมีลักษณะสำคัญ คือ ตัวอักษรเป็นตัวยเหลี่ยมเกือบทุกตัว มีความเอียงไปทางขวาอย่างชัดเจน หักเหลี่ยมย่อมุมคล้าย อักษรขอม ลักษณะเช่นนี้ต่างกับตัวอักษรในสมัยอยุธยาตอนต้นและตอนกลางที่รูปแบบของตัวอักษรมีเส้นโค้ง มุมอักษรมน ตัวอักษรกว้างกว่าตัวอักษรในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ นอกจากนี้ยังพบว่า รูปแบบของตัวอักษรก็ต่างจากตัวอักษรที่ใช้ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ซึ่งแม้ว่า สืบเนื่องมาจากสมัยอยุธยาตอนปลายแต่มีรูปแบบที่ต่างออกไปอย่างมีนัยสำคัญคือมีความเอียงที่น้อยกว่ามาก [7]

เมื่อพิจารณาจากรูปแบบของตัวอักษรไทยย่อที่เขียนลงบนภาพแผนที่กลปนาวัดบนเกาะสทิงพระ (ภาพที่ 2) พบว่า มีความใกล้เคียงกับลักษณะของตัวอักษรที่ใช้เขียนในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชตัวอย่างหลักฐานสำคัญ ที่สามารถใช้กำหนดอายุลักษณะตัวอักษรไทยแบบนี้มีอยู่เป็นจำนวนมาก หนึ่งในนั้นคือ ตัวอักษรที่ปรากฏในบันทึกถวายวันของออกพระวิสุทสุนทร (ปาน) ซึ่งเป็นราชทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีกับฝรั่งเศส เมื่อ พ.ศ.2228 [8] (ภาพที่ 3) ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า ลายมือที่ปรากฏในแผนที่กลปนาลฉบับนี้น่าจะมีอายุอยู่ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชหรือหลังไปก่อนหน้านั้นเล็กน้อย

ในส่วนของรูปแบบงานสถาปัตยกรรมอาคารหลังคาคลุมที่ปรากฏในภาพแผนที่กลปนาวัดบนเกาะสทิงพระ มีลักษณะสำคัญบางอย่างที่สามารถช่วยในการกำหนดอายุได้ว่า ภาพแผนที่กลปนาลฉบับนี้เขียนขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลาย คือ ลักษณะของการเขียนภาพอาคารแบบมีมุขประเจิดยื่นออกมาจากจั่วมีเสาโลยรับหลังคามุข (ภาพที่ 4) รูปแบบ ความนิยมดังกล่าวสามารถพบเห็นได้อย่างแพร่หลายในอาคารหลังคาคลุมที่สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลาย⁵ (ภาพที่ 5) ดังนั้น จึงเชื่อได้ว่า ความนิยมดังกล่าวได้ถ่ายทอดมาสู่งานจิตรกรรมและสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการกำหนดอายุว่า ภาพแผนที่กลปนาลฉบับนี้ควรเขียนขึ้นในสมัยอยุธยาด้วยเช่นกัน

จากหลักฐานต่าง ๆ ที่ได้วิเคราะห์ไปเบื้องต้น ทั้งหลักฐานเกี่ยวกับชื่อเรียกของภูเขาสำคัญในพื้นที่หลักฐานด้านตำแหน่งที่ตั้งของอาคารต่าง ๆ ตรวจสอบกับเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ รวมไปถึง ลักษณะสำคัญของรูปแบบตัวอักษรและรูปแบบงานสถาปัตยกรรมที่ปรากฏในแผนที่ภาพกลปนาลฉบับนี้พบว่า หลักฐานทั้งหมดที่กล่าวมามีความสอดคล้องต้องกันว่า ควรเป็นภาพเขียนที่จัดทำขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลาย ซึ่งรายละเอียดบางประการที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้นมีแนวโน้มที่จะเขียนขึ้นราวสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

⁵ ผู้ศึกษาเชื่อว่า “มุขประเจิด” น่าจะปรากฏในอาคารหลังคาคลุมแล้วอย่างน้อยในสมัยอยุธยาตอนกลาง เนื่องจากพบหลักฐานจากงานปูนปั้นประดับฝาผนังของวัดโล้อย ลพบุรี ซึ่งกำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 21 แม้ว่าจะไม่พบหลักฐานของตัวอาคารจริงแต่ก็เชื่อว่าภาพปูนปั้นอาคารที่มีมุขประเจิดก็น่าจะถ่ายทอดมาจากอาคารหลังคาคลุมที่มีอยู่จริงในขณะนั้น รูปแบบทางสถาปัตยกรรมดังกล่าวมานี้ปรากฏหลักฐานกับอาคารจริงอย่างชัดเจนในสมัยอยุธยาตอนปลาย ดังปรากฏในอุโบสถวิหาร ศาลาการเปรียญ รวมถึง อาคารจำลองหลายประเภทแสดงให้เห็นความนิยมรูปแบบการใช้มุขประเจิดอย่างแพร่หลายและเป็นรูปธรรม

การตรวจสอบฝีมือช่าง

ตัวอย่างที่น่าจะนำมาใช้ในการพิจารณาฝีมือของช่างว่า เป็นช่างหลวงหรือช่างท้องถิ่นได้ดีและค่อนข้างแสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนที่สุด คือ ลักษณะของการเขียนอาคารหลังคาคลุม ซึ่งสังเกตได้อย่างชัดเจนว่า รูปแบบของการเขียนอาคารหลังคาคลุมที่ปรากฏบนแผนที่กลปนาวัดบนเกาะสทิงพระเป็นอาคารหลังคาทรงจั่วแบบเรียบง่าย ไม่มีการแสดงรายละเอียดของเครื่องประดับสถาปัตยกรรมมากนัก วาดเพียงเส้นตรงในส่วนของเขา ชื่อคน หน้าจั่ว ส่วนที่เป็นช่องฟ้า ทางหงส์ก็เขียนเป็นเส้นวงโค้งคดไปมาเท่านั้น หากนำมาเปรียบเทียบกับสมุดภาพฉบับอื่น ๆ สมัยกรุงศรีอยุธยา สมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ ที่เป็นงานเขียนของช่างที่ชำนาญในราชธานีจะพบความต่างที่ชัดเจน คือ ลักษณะ การเขียนภาพอาคารหลังคาคลุมจะให้ความสำคัญกับการเขียนรายละเอียดเป็นอย่างมาก บางภาพอาจกล่าวได้ว่า มีรายละเอียดของการเขียนกระหนกที่มีมากเกินไปจนจริงเกินกว่าได้ แม้แต่อาคารหลังคาคลุมที่เป็นเรือนของชาวบ้านทั่วไปก็มักจะนิยมจะแสดงรายละเอียดมากกว่าที่ปรากฏในภาพแผนที่กลปนาวัดบนเกาะสทิงพระ จากเหตุผลดังกล่าว จึงน่าจะเชื่อได้ว่า ภาพกลปนาวัดบนเกาะสทิงพระน่าจะเป็นฝีมือช่างพื้นถิ่นเขียนมากกว่าที่จะเป็นฝีมือของช่างหลวงจากราชสำนักเขียนขึ้น

การตรวจสอบรูปแบบเจดีย์ในภาพแผนที่กลปนาวัดบนเกาะสทิงพระกับเจดีย์องค์จริงในปัจจุบัน

รูปแบบของเจดีย์ในภาพแผนที่กลปนาวัดบนเกาะสทิงพระมีรูปแบบสำคัญ คือ เจดีย์เกือบทุกองค์เขียนฐานสิงห์ในลักษณะยี่ด่องไม้สูงอย่างชัดเจน (มีเพียงส่วนน้อยที่เขียนในลักษณะฐานสิงห์เป็นชุดซ้อนกันประมาณ 2 ฐาน) ถัดขึ้นไปเป็นส่วนรองรับองค์ระฆังเขียนเป็นลูกแก้วกลม 1-2 ชั้น จากนั้นจึงเป็นองค์ระฆังยี่ด่องส่วนปากระฆังคอดไหลระฆังผายออก ตามด้วยบัลลังก์ กรวยแหลม ซึ่งประกอบด้วย ปล้องไฉน บัวปัทมบาท และปลียอด ส่วนที่มีการเขียนหลังคาทับเกษตรรอบฐานเจดีย์จะปรากฏเฉพาะกับภาพเขียนเจดีย์ขนาดใหญ่และเป็นเจดีย์สำคัญบนเกาะสทิงพระเท่านั้น ได้แก่ สุวรรณมาลิกเจดีย์วัดพะโคะ พระบรมธาตุเจดีย์วัดจะทิ้งพระ

องค์ประกอบสำคัญของเจดีย์ในภาพจิตรกรรมที่สามารถเทียบเคียงกับรูปแบบซึ่งปรากฏจริงในองค์เจดีย์สมัยอยุธยาในพื้นที่เกาะสทิงพระ ได้แก่

การเขียนส่วนฐานบัวยี่ด่องไม้สูง

รูปแบบการเขียนเค้าโครงของฐานเจดีย์ที่มีลักษณะเป็นฐานบัวยี่ด่องไม้สูง 1 ชั้น เป็นลักษณะสำคัญประการหนึ่งที่สามารถแสดงให้เห็นความสัมพันธ์กับส่วนฐานอันเป็นที่นิยมในเจดีย์สมัยอยุธยาบนเกาะสทิงพระ โดยปรากฏในเจดีย์ทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็ก ลักษณะของฐานดังกล่าวมีพื้นฐานมาจากฐานของพระบรมธาตุเจดีย์ เมืองนครศรีธรรมราช

การเขียนส่วนองค์ระฆังในลักษณะยี่ด่องเพียวมีปากระฆังที่คอด ไหลระฆังผายออก⁶

เจดีย์องค์สำคัญที่ใช้เป็นตัวอย่างขององค์ระฆังแบบนี้ได้เป็นอย่างดี ได้แก่ เจดีย์บริวารหมายเลข 1 วัดพะโคะ สาเหตุสำคัญที่ทำให้เจดีย์องค์นี้สามารถใช้เป็นตัวอย่างในการเทียบเคียงกับรูปแบบองค์ระฆังในภาพกลปนาวัดได้เป็นอย่างดี คือ รูปแบบองค์ระฆังทรงยี่ด่องปากระฆังคอดไหลระฆังผายในลักษณะเดียวกันนี้ นอกจากเจดีย์องค์จริงจะมีทรวดทรงขององค์ระฆังคล้ายคลึงกับในภาพจิตรกรรมแล้ว ตำแหน่งที่ตั้ง

⁶ ลักษณะองค์ระฆังแบบปากระฆังคอดไหลระฆังผายออกน่าจะเป็นรูปแบบพัฒนามาจากการดัดแปลงของรูปแบบขององค์เจดีย์แบบศรีวิชัย ซึ่งมีตัวอย่างสำคัญที่พระบรมธาตุไชยา เป็นต้น

ที่เขียนไว้ทางด้านทิศเหนือของสุวรรณมาลิกเจดีย์ซึ่งเป็นเจดีย์ประธานภายในวัดพระโคะบนยอดเขาเดียวกัน ก็ตรงกับที่ตั้งจริงของเจดีย์บริวารหมายเลข 1 องค์จริงในปัจจุบัน (ภาพที่ 6-7)

การเขียนยอดทรงกรวยแหลมแบบที่ไม่มีการควั่นปล้องโหนด (ภาพที่ 8)

ลักษณะนี้เป็นลักษณะสำคัญอีกประการที่พบว่า มีการเขียนบนเจดีย์ในภาพกลับนาบนเกาะสทิงพระ และสามารถเทียบเคียงได้กับรูปแบบหนึ่งซึ่งปรากฏในเจดีย์องค์จริง โดยพบตัวอย่างสำคัญที่เจดีย์องค์เดิมภายในวัดพังยาง ก่อนการบูรณะของกรมศิลปากร (ภาพที่ 9) เชื่อว่า น่าจะเป็นการสืบทอดหรือได้รับแรงบันดาลใจมาจากรูปแบบปล้องโหนดของเจดีย์บริวารแถวที่ 1-3 ล้อมพระบรมธาตุเจดีย์เมืองนครศรีธรรมราชซึ่งมีนักวิชาการเคยกำหนดอายุไว้ว่าควรมีอายุ ในราวพุทธศตวรรษที่ 20-21 [9] (ภาพที่ 10)

จะเห็นได้ว่า เมื่อเปรียบเทียบรูปแบบและองค์ประกอบสำคัญของเจดีย์ที่ปรากฏในแผนที่ตั้งแต่ส่วนฐานจนถึงส่วนยอดกับเจดีย์องค์จริงในปัจจุบัน โดยรวมถือว่า มีความใกล้เคียงทางด้านรูปแบบและโครงสร้างหลักอันสะท้อนถึงเอกลักษณ์สำคัญของเจดีย์ในพื้นที่นี้ได้อย่างชัดเจน อย่างไรก็ตาม มีบางลักษณะที่ต่างออกไปและไม่สอดคล้องกับรูปแบบของ เจดีย์องค์จริง จึงจำเป็นต้องตรวจสอบลักษณะที่ต่างออกไปเพื่อความกระจ่างโดยแบ่งประเด็นสำคัญได้ ดังนี้

ประเด็นเรื่องการเขียนฐานสิงห์

การที่ช่างเขียนภาพเจดีย์บนแผนที่กลับนาฉบับนี้ให้มีฐานสิงห์ทุกองค์ทำให้เกิดประเด็นคำถามเรื่องความสอดคล้องต้องกันกับรูปแบบเจดีย์องค์จริง ซึ่งจากการสำรวจไม่พบว่า มีเจดีย์จริงองค์ใดทำฐานสิงห์ดังในภาพกลับนาแม้แต่องค์เดียว ดังนั้น จึงเกิดเป็นคำถามสำคัญที่ต้องหาคำอธิบายลักษณะดังกล่าว

การใช้ฐานสิงห์มาเป็นส่วนหนึ่งในงานสถาปัตยกรรมไทยมีหลักฐานเริ่มขึ้นอย่างชัดเจนที่ฐานของพระวิหารหลวงภายในวัดพระศรีสรรเพชญ์ ซึ่งวิหารหลังนี้ตามหลักฐานในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ระบุว่าสร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 พ.ศ. 2042 [10] ตรงกับสมัยอยุธยาตอนกลาง ในส่วนของการนำมาใช้ในเจดีย์ที่สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนกลางมีตัวอย่างสำคัญ คือ เจดีย์ศรีสุริยทัย ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยเด็จพระมหาจักรพรรดิ ราวพ.ศ. 2091 [11]

ความนิยมฐานสิงห์ปรากฏอย่างแพร่หลายจนกลายเป็นแบบแผนที่เคร่งครัดของการสร้างเจดีย์ในสมัยอยุธยาตอนปลาย โดยมีรูปแบบที่สำคัญ คือ ทำเป็นชุดฐานสิงห์ 3 ฐาน พบได้ในเจดีย์ทุกรูปแบบทั้งเจดีย์ทรงเครื่อง เจดีย์ทรงปราสาท และเจดีย์ทรงระฆัง ด้วยเหตุนี้ การเขียนภาพที่ต้องการสื่อถึงเจดีย์ในช่วงเวลานี้พบว่า นิยมเขียนฐานสิงห์ตามรูปแบบของสิ่งที่ปรากฏจริงเสมอ แต่สิ่งที่ต่างออกไปจากเจดีย์องค์จริง คือ ความเคร่งครัดของจำนวนชั้นฐาน ได้ถูกลดทอนลงจากระเบียบ 3 ชั้นเหลือเพียง 1 หรือ 2 ชั้นตามความเหมาะสมของพื้นที่ โดยเฉพาะ เมื่อตรวจสอบจากภาพเจดีย์ที่เขียนบนสมุดภาพซึ่งมีพื้นที่จำกัดช่างจะเขียนเพื่อให้ทราบว่าเป็นองค์เจดีย์อย่างคร่าวเท่านั้น มิได้ตั้งใจเขียนให้เป็นไปตามแบบแผนของเจดีย์องค์จริง และเนื่องจากการเขียนด้วยฝีแปรงจึงทำให้ช่างสามารถใส่รายละเอียดของกระหนกลงไปได้อย่างอิสระมากกว่าที่ปรากฏในองค์จริงด้วย

น่าสนใจว่า ภาพเจดีย์ที่ปรากฏในภาพแผนที่ระยะทางไปลังกาในสมุดภาพไตรภูมิหลายฉบับก็มักพบการเขียนฐานสิงห์ร่วมกับองค์ประกอบอื่น ๆ ของเจดีย์เสมอ แม้ว่าตำแหน่งที่ตั้งของเจดีย์องค์นั้น ๆ อยู่ในพื้นที่ห่างไกลออกไปและอยู่นอกเหนือเขตอำนาจของกรุงศรีอยุธยาแล้วก็ตาม ตัวอย่างเช่น ภูปาราม มหา

สถูป⁷ ที่ปรากฏในสมุดภาพไตรภูมิ ฉบับกรุงศรีอยุธยา เลขที่ 6 (ภาพที่ 11) ถึงแม้ว่า ช่างที่เขียนภาพเจดีย์ลังกา เข้าใจว่า เจดีย์สำคัญหลายองค์ในลังกาควรมีขนาดใหญ่และเน้นความสำคัญขององค์ระฆังเป็นหลัก แต่ก็ได้ สอดแทรกความเคยชินตามแบบช่างอยุธยาตอนปลายด้วยการเขียนฐานสิงห์ให้กับเจดีย์ในลังกาด้วย แสดงให้ เห็นว่า ช่างไม่ได้เคร่งครัดในรูปแบบของเจดีย์แบบลังกาแต่ต้องการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ว่า สิ่งก่อสร้าง นั้นคือเจดีย์เพียงเท่านั้น

เมื่อกลับมาพิจารณาการเขียนฐานสิงห์ร่วมกับเจดีย์ในภาพแผนที่กัลปนาวัตบนเกาะสathingพระก็น่าจะ มีเหตุผล ในด้านความเคยชินของช่างเช่นเดียวกับการเขียนเจดีย์ในสมุดภาพไตรภูมิได้ด้วยเช่นกัน แต่สิ่งที่ ต่างออกไปและสามารถสังเกตได้ชัด คือ รูปแบบและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมหลายส่วนสามารถ เทียบเคียงได้กับเจดีย์องค์จริงที่ปรากฏในปัจจุบันอันเป็นเอกลักษณ์ในพื้นที่นี้ ได้แก่ การวาดฐานบัวที่มี ลักษณะยึดท้องไม้สูงอย่างชัดเจน ส่วนรองรับองค์ระฆัง ที่เป็นลวดบัวลูกแก้ว 1-2 เส้น องค์ระฆังยึดสูง ปากระฆังคอด ไหล่องค์ระฆังผาย เน้นความสูงของกรวยแหลมและปลีที่ยึดสูงอย่างมาก มีการประดับบัว ปัทมบาทเสมอ องค์ประกอบทั้งหมดดังกล่าวนี้ เป็นองค์ประกอบหลักที่สามารถเห็นได้ในเจดีย์เกือบทุกองค์ บนภาพกัลปนา จึงเชื่อได้ว่า ช่างที่เขียนได้พบเห็นเจดีย์องค์จริง และมีความเป็นไปได้สูงที่จะเป็นฝีมือของช่าง พื้นที่นั้นจึงสามารถถ่ายทอดลักษณะสำคัญได้ในหลายส่วน ขณะเดียวกันก็ปรับเปลี่ยนรูปแบบทางสถาปัตยกรรม ในภาพเขียนเพียงเล็กน้อยเพื่อให้สอดคล้องกับความนิยมรูปแบบฐานสิงห์ที่นิยมเป็นอย่างมากในศิลปะอยุธยา ตอนปลาย แม้ว่าองค์ประกอบในส่วนนี้จะไม่ตรงกับรูปแบบของเจดีย์องค์จริงก็ตาม

อนึ่ง อาจมีผู้โต้แย้งว่า หากไม่มีเจดีย์องค์ใดที่ทำฐานสิงห์บนคาบสมุทรสathingพระ เหตุใดช่างเขียนจึง เขียนฐานสิงห์กับเจดีย์เกือบทุกองค์บนแผนที่ภาพกัลปนา ในกรณีดังกล่าว ผู้ศึกษามีความเห็น ว่า สาเหตุของ การไม่ปรากฏฐานสิงห์ในเจดีย์บนคาบสมุทรสathingพระ เนื่องจากไม่เป็นที่นิยมจึงไม่ปรากฏ ทั้งนี้ อาจเกี่ยวข้อง กับความเคยชินและความชำนาญของช่างในพื้นที่ที่สร้างเจดีย์ซึ่งยังคงยึดอิทธิพลรูปแบบสำคัญจากเจดีย์ที่วัด พระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราชเป็นหลัก ส่วนหนึ่งต้องไม่ลืมว่า ช่างที่เขียนภาพนั้นเป็นช่างที่มีความเชี่ยวชาญ ในงานเขียนเป็นหลักจึงอาจไม่เข้าใจรูปแบบงานสถาปัตยกรรมอย่างลึกซึ้ง ประกอบกับ ช่างเขียนน่าจะเคย เห็นรูปแบบการเขียนฐานสิงห์ในงานจิตรกรรมซึ่งอาจเห็นจากสมุดภาพ ที่สามารถเคลื่อนย้ายและนำติดตัวได้ง่าย จึงเกิดการเลียนแบบรูปแบบการเขียนฐานสิงห์อันเป็นระเบียบแบบแผนของ ภาคกลางมาประยุกต์ร่วมกับ ประสบการณ์ที่ได้เคยเห็นเจดีย์องค์จริงในพื้นที่จนเกิดเป็นลักษณะดังที่ปรากฏในภาพแผนที่กัลปนาวัตบนเกาะ สathingพระในปัจจุบัน

ประเด็นเรื่องการเขียนหลังคาทับเกษตร

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงมีพระวินิจฉัยว่า “ทับเกษตร” หมายถึง อะไรต่าง ๆ ที่เป็นเรือนล้อม หรือที่สำหรับขอบเขต [13] ในปัจจุบันอาคารที่เรียกว่า “วิหารทับเกษตร” ปรากฏ การใช้งานอยู่ไม่กี่แห่งในภาคใต้ที่สำคัญ ได้แก่ วิหารทับเกษตรรอบฐานองค์พระบรมธาตุเจดีย์เมือง นครศรีธรรมราช วิหารทับเกษตรรอบฐานสุวรรณมาลิกเจดีย์วัดพะโคะ วิหารทับเกษตรรอบฐานพระบรมธาตุ เจดีย์วัดชัยมงคล (อิทธิพลสืบเนื่องมาถึงในสมัยรัตนโกสินทร์)

⁷ “มหาสถูป”(สถูปขนาดใหญ่) เป็นชื่อของเจดีย์สำคัญอย่างยิ่งองค์หนึ่งในลังกา ตั้งอยู่ในสำนักมหาวิหารแห่งเมืองอนูราธปุระ โดยในคัมภีร์ฝ่ายลังกาอธิบายว่าเจดีย์องค์นี้มีชื่อเรียกได้มากกว่า 1 ชื่อ เช่น “สถูปฐวันวลี” (เจดีย์ทรายแก้ว)” “สุวรรณมาลิกเจดีย์” (เจดีย์ทรายทอง) [12]

ประภัสสร ชูวิเชียร ได้ศึกษาเกี่ยวกับที่มาของลักษณะการทำวิหารทับเกษตรขององค์พระบรมธาตุเจดีย์เมืองนครศรีธรรมราชและลงความเห็นไว้อย่างน่าสนใจว่า วิหารทับเกษตร เป็นสิ่งก่อสร้างที่เรียกว่า ระเบียบล้อมฐานเจดีย์ ซึ่งเกี่ยวข้องกับแรงบันดาลใจจากเจดีย์วิหารในศิลปะพุกาม ซึ่งมีความซับซ้อนในการทำอาคารหลังคาคลุมรอบฐานของ องค์เจดีย์ ก่อนที่จะส่งอิทธิพลให้แก่การทำระเบียบล้อมฐานเจดีย์ในศิลปะสุโขทัย⁸ ซึ่งล้วนกำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 19 โดยเจดีย์ที่ทำระเบียบเช่นนี้ในศิลปะสุโขทัยมักพบร่วมกับเจดีย์ขนาดใหญ่ที่มีความสำคัญระดับมหาธาตุ จึงมีความเป็นไปได้ว่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 ซึ่งสุโขทัยมีความสัมพันธ์กับนครศรีธรรมราชตามหลักฐานจารึก [9, 14] องค์พระบรมธาตุเจดีย์เมืองนครศรีธรรมราชอาจมีฐานะเป็น “มหาธาตุ” องค์หนึ่งซึ่งชาวสุโขทัยรู้จักและนับถือบูชาด้วย [9]

จากความสำคัญขององค์พระบรมธาตุเจดีย์เมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งถือได้ว่าเป็นมหาธาตุที่สำคัญที่สุดในดินแดนคาบสมุทรมลายู ทำให้การสร้างเจดีย์บริวารมักจะจำลองรูปแบบสำคัญมาสร้าง ลักษณะสำคัญที่เห็นได้อย่างชัดเจน อย่างหนึ่งคือ รูปแบบการสร้างวิหารทับเกษตรหรือระเบียบหลังคาคลุมล้อมฐานเจดีย์ ดังนั้น จึงปรากฏว่า เจดีย์ขนาดกลางจำนวนหนึ่งบนคาบสมุทรมลายูที่ได้รับอิทธิพลขององค์พระบรมธาตุเจดีย์ มีการสร้างวิหารทับเกษตรด้วยเช่นกัน ตัวอย่างของเจดีย์สมัยอยุธยาองค์สำคัญที่ยังปรากฏหลักฐานการสร้างวิหารทับเกษตรในปัจจุบัน ได้แก่ สุวรรณมาลิกเจดีย์ วัดพะโคะ โดยที่เจดีย์องค์นี้ถือเป็นเจดีย์องค์สำคัญที่มีประวัติว่า ได้รับการอุปถัมภ์โดยพระมหากษัตริย์ของกรุงศรีอยุธยา [4] อย่างไรก็ตาม หลังคาทับเกษตรที่คลุมฐานข้างล้อมของสุวรรณมาลิกเจดีย์เป็นของที่เกิดจากการบูรณะเปลี่ยนเครื่องหลังคาแล้วในปัจจุบัน (ภาพที่ 12) แต่สิ่งที่ทำให้ผู้ศึกษาเชื่อว่า ระเบียบการสร้างหลังคาทับเกษตรควรมีพร้อมกับการสถาปนาสุวรรณมาลิกเจดีย์ เนื่องจากเจดีย์องค์นี้มีฐานฐานข้างล้อมรวมถึงระเบียบลวดบัวประดับทำนองเดียวกันพระบรมธาตุเจดีย์เมืองนครศรีธรรมราช และยังถือเป็นมหาธาตุที่สำคัญองค์หนึ่งในระดับที่เป็นรองเพียงพระบรมธาตุเจดีย์เมืองนครศรีธรรมราชเท่านั้น อีกทั้ง หากพิจารณาจากสัดส่วนของฐานเจดีย์ที่มีขนาดค่อนข้างใหญ่มีความเหมาะสมและเป็นไปได้อย่างที่จะสร้างหลังคาทับเกษตรคลุมรอบได้ สอดคล้องกับภาพเขียนสุวรรณมาลิกเจดีย์บนภาพแผนที่กลปนบนเกาะสทิงพระที่มีวิหารทับเกษตร (ภาพที่ 13) จึงไม่เป็นปัญหาในการเทียบเคียงรูปแบบมากนัก

เมื่อตรวจสอบการเขียนวิหารทับเกษตรล้อมฐานเจดีย์ในภาพแผนที่กลปนว่าวัดบนคาบสมุทรสทิงพระ โดยละเอียดพบว่า นอกจากปรากฏว่า เขียนวิหารทับเกษตรประกอบกับฐานสุวรรณมาลิกเจดีย์แล้ว ยังปรากฏว่า เขียนประกอบกับฐานของพระบรมธาตุเจดีย์วัดจะตึงพระด้วย ทว่าเจดีย์องค์จริงไม่ปรากฏวิหารทับเกษตร เช่นในภาพเขียน นอกจากนั้น ระบบฐานที่มีการทำเป็นฐานในผังกากบาทของเจดีย์องค์จริงก็ไม่สอดคล้องกับภาพเขียนด้วยเช่นกัน (ภาพที่ 14, 15) ดังนั้นจึงต้องตั้งข้อสังเกตว่า เหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น ทั้งที่ความสำคัญของพระบรมธาตุเจดีย์วัดจะตึงพระก็มีฐานะเป็นพระธาตุสำคัญใกล้เคียงกับสุวรรณมาลิกเจดีย์วัดพะโคะ น่าสังเกตว่า ในปัจจุบันยังไม่พบหลักฐานทางการขุดค้นทางโบราณคดีที่แสดงให้เห็นได้ว่า รูปแบบของเจดีย์วัดจะตึงพระเดิมเป็นเช่นไรจึงยังไม่อาจสรุปได้อย่างชัดเจน ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงเสนอเป็นแนวทางนำเสนอได้ 3 แนวทางดังนี้

แนวทางแรก รูปแบบของพระธาตุเจดีย์วัดจะตึงพระในปัจจุบันเกิดจากการปรับเปลี่ยนรูปแบบฐานให้เป็นผังแบบกากบาท “หลังจาก” ที่มีการเขียนแผนที่กลปนมาแล้ว ซึ่งก็อยู่ในสมัยอยุธยาตอนปลายร่วมสมัยหรือหลัง พ.ศ. 2223 จนถึงเสียกรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ. 2310 จึงไม่ปรากฏการเขียนฐานแบบกากบาทและหลังคาทับเกษตรในภาพแผนที่กลปนว่าวัดบนเกาะสทิงพระ

⁸ จากการสำรวจของ ประภัสสร ชูวิเชียร พบร่องรอยการทำระเบียบหลังคาคลุมรอบเจดีย์อย่างน้อย 6 แห่ง [9]

แนวทางที่สอง รูปแบบของพระธาตุเจดีย์วัดจะทิ้งพระในปัจจุบันยังคงเค้าโครงตามรูปแบบเดิมสมัยแรกสร้าง แต่การที่ช่างเขียนภาพกัลปนาไม่เขียนตามรูปแบบฐานในลักษณะผังกากบาท กลับเขียนให้เป็นฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสตามแบบความนิยมการสร้างเจดีย์ในพื้นที่คาบสมุทรสทิงพระ เกิดจากความเคยชินหรืออาจไม่มีความชำนาญในการเขียนลักษณะของฐานที่เกิดจากการยกกระเปาะซึ่งมีความซับซ้อนกว่าฐานแบบสี่เหลี่ยมจัตุรัสมาก

แนวทางที่สาม การเขียนวิหารทับเกษตรล้อมองค์พระธาตุเจดีย์วัดจะทิ้งพระในภาพแผนที่กัลปนามีเหตุผลเดียวกับการเขียนวิหารทับเกษตรกับที่สุวรรณมาลิกเจดีย์ คือ เพื่อเน้นความสำคัญขององค์เจดีย์ที่อยู่ระดับพระมหาธาตุสำคัญของภูมิภาค

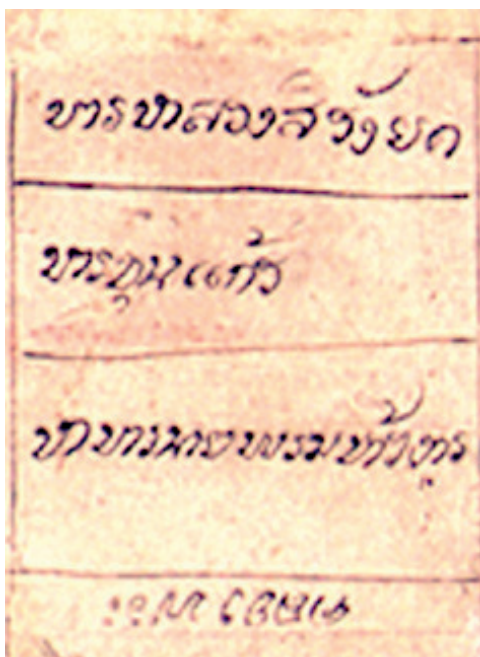
สรุปและการอภิปรายผล

หากประมวลผลการวิเคราะห์ถึงความน่าเชื่อถือของภาพแผนที่กัลปนาวัดบนเกาะสทิงพระพบว่ามีความน่าเชื่อถือว่าเขียนขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลายจริง เช่น สามารถพิจารณาจากตัวอักษรเป็นแบบอย่างที่มีพบในสมัยอยุธยาตอนปลาย เป็นต้น อีกทั้ง มีความเป็นไปได้มากที่จะเป็นฝีมือของช่างเขียนที่เป็นบุคคลในท้องถิ่นเนื่องจากฝีมือช่างที่เขียนภาพลายเส้นโดยรวมมีความเรียบง่าย ในส่วนของรูปแบบงานศิลปกรรมที่ปรากฏในภาพแผนที่ฉบับนี้ โดยเฉพาะ ในเรื่องของเค้าโครงและองค์ประกอบสำคัญของเจดีย์ ได้แก่ ฐานบัวที่มีท้องไม้ยี่ตสูง ส่วนรองรับองค์ระฆังเป็นลวดบัวลูกแก้วกลม 1-2 ชั้น องค์ระฆังยี่ตสูงคอดล่างผายบน การให้ความสำคัญกับกรวยแหลมยี่ตสูงอย่างมาก ซึ่งมีทั้งปล้องไฉนแบบลูกแก้วซ้อนชั้น และปล้องไฉนแบบเรียบ ซึ่งทั้งหมดที่กล่าวมานี้ เป็นองค์ประกอบหลักที่สามารถพบได้ทั้งในเจดีย์องค์จริงและในภาพเจดีย์ที่ปรากฏบนภาพแผนที่กัลปนาวัดบนเกาะสทิงพระ แสดงให้เห็นว่า ช่างที่เขียนน่าจะเป็นช่างท้องถิ่น จึงสามารถถ่ายทอดรายละเอียดเค้าโครงและองค์ประกอบสำคัญที่เป็นรูปแบบเฉพาะของเจดีย์ในท้องถิ่นได้ชัดเจน ขณะเดียวกันช่างที่เขียนภาพก็ต้องการที่จะสอดแทรกรูปแบบฐานสิ่งที่เป็นความนิยมในกระแสหลักของการสร้างเจดีย์องค์จริงที่มีแนวคิดมาจากส่วนกลาง (กรุงศรีอยุธยา) ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 ซึ่งการไม่ปรากฏการทำฐานสิ่งเดียวกับเจดีย์องค์จริงบนคาบสมุทรสทิงพระแต่ในภาพแผนที่กัลปนากลับปรากฏการเขียนฐานสิ่งเกือบทุกองค์สามารถอธิบายได้ว่า ช่างอาจจะสื่อเป็นนัยว่าตนมีความทันสมัยเช่นเดียวกับช่างในเมืองหลวงแม้ว่าเจดีย์องค์จริงบนคาบสมุทรสทิงพระ จะไม่มีฐานสิ่งก็ตาม

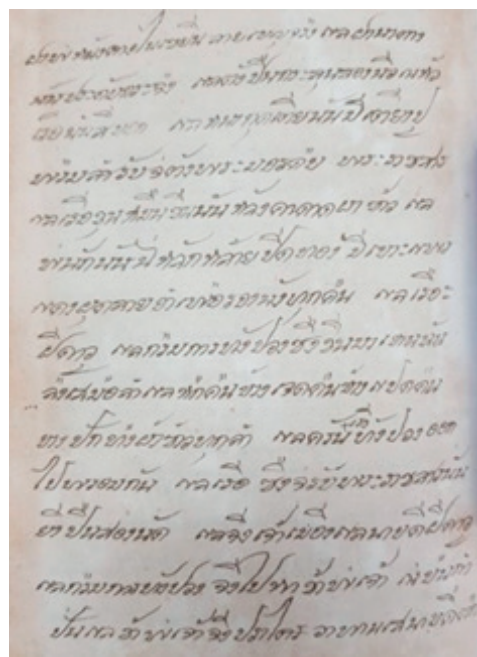
อย่างไรก็ตาม ยังมีลักษณะการแสดงออกบางอย่างที่ไม่สามารถอธิบายได้อย่างชัดเจน เช่น เรื่องของการเขียนหลังคาทับเกษตรล้อมฐานและรูปแบบฐานที่ไม่เขียนในลักษณะผังกากบาทตามที่ปรากฏจริงของวัดจะทิ้งพระ ซึ่งได้เสนอเป็น 3 แนวทางในการพิจารณาไปแล้วเบื้องต้น

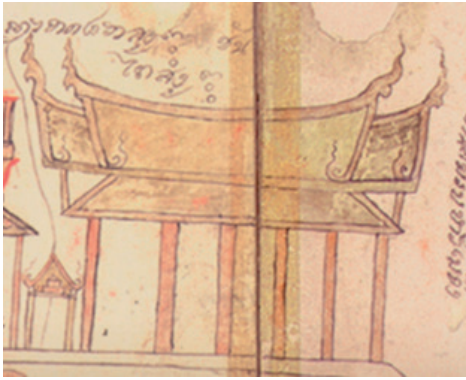
ภาพที่ 1 ขอบเขตการเขียนแผนที่กลับไปจนถึงหัวเขาแดง เกาะยอ รวมถึงเขาดังกวน
(หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ภาพที่ 2 ตัวอักษรบนแผนที่กลับไปวัด
บนเกาะสทิงพระ

ภาพที่ 3 ตัวอักษรสมัยสมเด็จพระนารายณ์ [6]
(หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

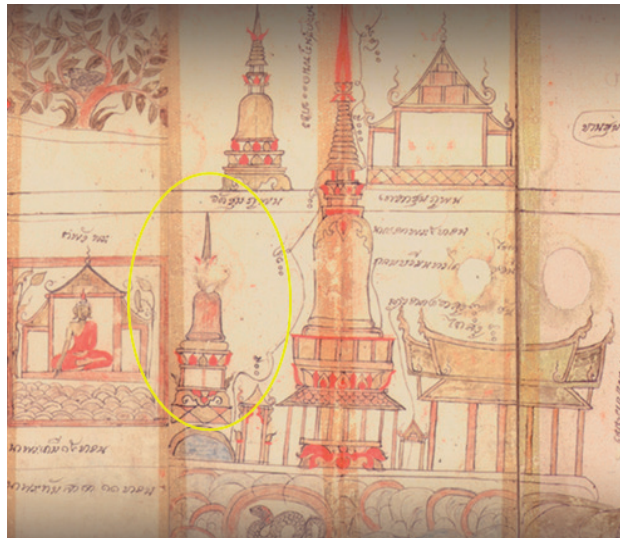
ภาพที่ 4 ตัวอย่างภาพเขียนอาคารที่มีมุขประเจิด
ในแผนที่กัลปนาวัดบนเกาะสทิงพระ
(หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ภาพที่ 5 ตัวอย่างอาคารหลังคาคลุมสมัยอยุธยาตอน
ปลายที่ทำมุขประเจิดที่ศาลาการเปรียญ วัดใหญ่
สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี

ภาพที่ 6 เจดีย์บริวารหมายเลข 1
วัดพะโคะ

ภาพที่ 7 ภาพเขียนลายเส้นลงสีแสดงตำแหน่งและ
รูปทรงขององค์ระฆังของเจดีย์บริวารหมายเลข 1 วัดพะโคะ
ภาพแผนที่กัลปนาวัดบนเกาะสทิงพระ (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ภาพที่ 8 ตัวอย่างยอดทรงกรวยแหลมไม่ควั่นปล้องไฉน
ในภาพแผนที่กัลปนาวัดบนเกาะสทิงพระ
(หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ภาพที่ 9 ยอดทรงกรวยแหลมแบบไม่ควั่นปล้องไฉน
เจดีย์วัดพังยาง
(สำนักศิลปากร ที่ 11)

ภาพที่ 10 ยอดทรงกรวยแหลมไม่ควั่นปล้องไฉน
ที่เจดีย์บริวารแถวที่ 1-3 ล้อมรอบ
องค์พระบรมธาตุเจดีย์ เมืองนครศรีธรรมราช

ภาพที่ 11 ตัวอย่างความนิยมเขียนฐานสิงห์กับ
เจดีย์ที่ปรากฏในสมุดภาพไตรภูมิ [6]

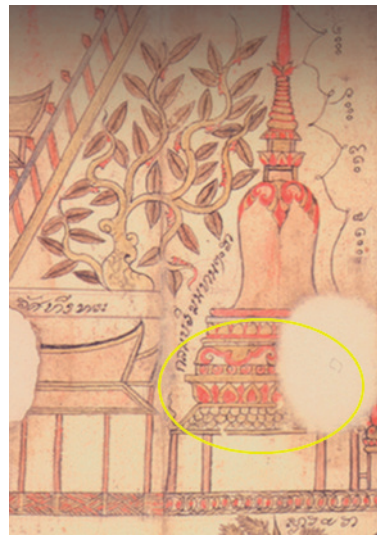
ภาพที่ 12 สุวรรณมาลิกเจดีย์
และหลังคาทับเกษตร วัดพะโคะ

ภาพที่ 13 ภาพเขียนสุวรรณมาลิกเจดีย์
ประกอบด้วยหลังคาทับเกษตรในภาพแผนที่กาลปนา
วัดบนเกาะสทิงพระ (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ภาพที่ 14 พระธาตุเจดีย์ วัดจะตังพระ

ภาพที่ 15 ภาพเขียนพระธาตุเจดีย์วัดจะตังพระ
ประกอบด้วยหลังคาทับเกษตรในภาพแผนที่กาลปนา
วัดบนเกาะสทิงพระ (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

References

- [1] Pongpiboon, S. (1995). *Phako Temple*. Bangkok: Amarin Printing and Publishing.
- [2] Saraya, T. (2002). *Civilization and culture in Thai society*. Bangkok: Chulalongkorn University.
- [3] Thiangtham, C. (2001). *A study of Cartography of Kalapana Wat Pa-kho Amphoe Sathingphra Songkhla Province*. (Master of Arts degree program thesis in Thai Studies). Thaksin University.
- [4] *Collection of the Phra Boromrachuthit textbook for Kalapana temples, Ayutthaya period, Region 1*. (1967). The document printing committee in the history, culture and archeology of the Prime Minister's Office. Bangkok: Prime Minister's Printing Office.
- [5] *Chronicle Book, Volume 25 (Chronicles, Region 41 (continued) -42-43)*. (1968). Bangkok: Teachers Council of Thailand.
- [6] The Fine Arts Department. (2009). *tribhumi photo book, Khmer alphabet, Thai language*. Bangkok: Fine Arts Department.
- [7] Bureau of Culture, Sports and Tourism Bangkok. (2014). *Development of the Thai alphabet*. Bangkok: Kaew Chao Chom Media Center.
- [8] Phisumpunwithi, P. (2012). *Phra Wisut Soonthorn (Kosa Pan) Meeting Archives*. Bangkok: National Learning Institute.
- [9] Chuvichien, P. (2004). *Phra Borommthath Chedi of Nakhon Si Thammarat with an analysis of art history*. (Master of Arts degree program thesis Art History Department of Art History College). Silpakorn University.
- [10] *Testimony of Ayutthaya people, Testimony of Ayutthaya and the royal old chronicle of Ayutthaya Edition of Prasert Aksornthit*. (1964). Bangkok: Klungwittaya.
- [11] *The Royal Chronicle of Ayutthaya Edition of the royal script*. (1973). Bangkok: Klungwittaya.
- [12] Kittikan, T. (2011). *Mahathat: Concepts and guidelines in Thai architecture*. (Thesis Program Doctor of Philosophy Degree Thai Art History Department of Art History College). Silpakorn University.
- [13] H. R. H. Prince Narisara Nuvadtivong. (1978). *The princes' correspondence (San Somdet), Volume 3*. Bangkok: Thai Wattana Panich.
- [14] The Fine Arts Department. (1984). *Inscriptions of the Sukhothai period*. Bangkok: Department of Fine Arts.